

تعاون، سال بیست و یکم، دوره جدید، شماره ۱، بهار ۱۳۸۹

وضعیت تأمین مالی تعاونیها و شیوه‌های تقویت آن^۱

دکتر سید شمس‌الدین حسینی^۲، امیررضا سوری^۳

چکیده

مقاله حاضر حاصل یک پژوهش میدانی بوده که در سال ۱۳۸۷ با هدف بررسی روشهای تقویت تأمین مالی تعاونیها در ایران انجام شده است. جامعه مورد بررسی، تعاونیهای فعال کشورند ولی به دلیل محدودیت امکانات و بودجه، بر مبنای شاخص توسعه‌یافتگی (HDI)، چهار استان اصفهان، قزوین، مازندران و آذربایجان غربی به عنوان استانهای منتخب در نظر گرفته شده اند. روش نمونه‌گیری در این تحقیق احتمالی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه بوده و به منظور برآورد حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است. در این تحقیق ابتدا با طرح یک پرسشنامه باز و مصاحبه با مدیران شرکتهای تعاونی و کارشناسان

۱. این مقاله بخشی از نتیجه طرح پژوهشی "شیوه‌های تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی در اقتصاد ایران" است که با استفاده از اعتبارات پژوهشی معاونت تحقیقات، آموزش و ترویج وزارت تعاون به انجام رسیده است.

e-mail: sshhosseini@yahoo.com

۲. دکتری اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه

۳. دانشجوی دوره دکترای اقتصاد و پژوهشگر موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی

e-mail: amirsoory@yahoo.com

بخش تعاون، مشکلات موجود و شیوه‌های تقویت تأمین مالی تعاونیها دسته‌بندی شدند و سپس پرسشنامه نهایی با ۵۱ سؤال براساس طیف لیکرت طراحی گردید. نتایج این پژوهش نشان داد که تعاونیهای کشور در قالب مدل‌های سنتی اداره می‌شوند و به لحاظ تأمین مالی فاقد روشها، نهادها و انعطاف پذیری لازم هستند که با این وضعیت، رسیدن به سهم ۲۵ درصدی از اقتصاد ملی میسر نخواهد بود.

کلیدواژه‌ها:

تعاون، تأمین مالی، مشکلات بخش تعاون، شرکتهای تعاونی

مقدمه

در هر کسب و کاری سرمایه یکی از مهمترین عوامل تولید است و کارآفرینان و تولیدکنندگان برای تولید محصول یا ارائه خدمات خود نیازمند تأمین سرمایه لازم یا تأمین مالی می‌باشند. در همین راستا به دست آوردن سرمایه و تأمین مالی برای راه اندازی کسب و کار و توسعه آن همواره مشکلی جدی برای کارآفرینان و صاحبان بنگاه‌های تولیدی بوده است. از این رو توانایی بنگاه در مشخص ساختن منابع مالی بالقوه برای تأمین سرمایه به منظور سرمایه‌گذاری و نیز تهیه برنامه‌های مالی مناسب از عوامل اصلی رشد و پیشرفت یک کسب و کار به شمار می‌آیند. *گناه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

بنگاه‌ها برای تأمین منابع مالی مورد نیاز می‌توانند به طرق مختلف اقدام کنند. منابع مالی یک‌نگاه از طریق صاحبان و سهامداران آن (منابع داخلی سود تقسیم‌نشده) و یا از طریق منابع خارجی (منابعی غیر از سرمایه‌سازمان‌داران) تأمین می‌شود (Zimmerer and Scarborough, 1996).

شرکتها و سازمانهای تعاونی هم از لحاظ اصول مشارکت و اداره امور و هم از نظر طرز تشکیل و تجمیع سرمایه، با مؤسسات تجاری تفاوت دارند. این شرکتها از طریق به هم پیوستن نیروهای فردی انسانها، موفق به ایجاد قدرت بزرگی می‌شوند که در عین داشتن سرمایه اندک، با برخورداری از قدرتهای جمعی می‌توانند به بهبود شرایط کار و زندگی نایل آیند. در حقیقت

بنای تعاون در مرحله نخست به اتکای مردم و براساس نیازمندی و توانایی آنها پی‌ریزی می‌شود، لیکن با وجود علاقه‌مندی افراد در همکاری و تعاون، شروع فعالیت و تداوم آن نیازمند جمع‌آوری سرمایه است. در واقع شرکتهای تعاونی با جمع‌آوری سرمایه‌ها و پس‌اندازهای اعضا به فعالیت می‌پردازند و به مرور زمان با تأمین منابع مورد نیاز خود می‌توانند تبدیل به شرکتهای بزرگ شوند و حجم انبوهی از محصولات و خدمات متنوع را ارائه کنند. از طرفی، وجود سرمایه کافی در شرکتهای تعاونی می‌تواند موجب رشد کمی و کیفی کالاها و خدمات و برخورداری آنها از قدرت رقابت در بازار شود. از این رو شرکتهای تعاونی همانند سایر شرکتهای برای به دست آوردن قدرت رقابتی و استحکام فعالیت‌شان در بازار، نیازمند تأمین سرمایه در سطح مطلوب می‌باشند (بیات و لعل فام، ۱۳۸۳).

با توجه به مطالب فوق در این پژوهش سعی شده است به روشهای تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی در ایران پرداخته شود. در این راستا ابتدا به بررسی سابقه قوانین و مقررات ناظر بر تأمین مالی تعاونیها و سپس به وضعیت موجود تعاونیها در ایران و روشهای تأمین مالی آنها پرداخته شده است. در ادامه با استفاده از روش میدانی و طرح یک پرسشنامه و تجزیه و تحلیل داده‌های آن، به آسیب شناسی تأمین مالی تعاونیها در ایران و نیز روشهای تقویت تأمین مالی تعاونیها پرداخته شده است.

شناسایی کامل و اساسی راههای تأمین مالی تعاونیها در هر کشور، بدون توجه به زیرساخت‌ها، و پایه‌ها و نهادهای مالی امکان‌پذیر نیست. در واقع توسعه تعاونیها در هر کشور جدای از توسعه و تنوع نهادهای مالی و شیوه‌های مختلف تأمین مالی آن کشور نبوده است. بر این اساس ابتدا سابقه قوانین و مقررات ناظر بر تأمین مالی تعاونیها و سپس راههای تأمین مالی در تعاونیها ارائه شده است.

بررسی سابقه قوانین و مقررات ناظر بر تأمین مالی تعاونیها

موضوع شرکتهای تعاونی در قانون ۲۵ بهمن سال ۱۳۰۳ منعکس گردید. هرچند فصل

دوم قانون تجارت مصوب ۱۳۰۴ به شرکتهای تعاونی تولیدی و مصرف اختصاص یافت، ولی این قانون مسائل مربوط به سرمایه را به طور خاص در نظر نگرفته بود. طبق این قانون، مقدار سرمایه شرکت و قیمت هر سهم باید مشخص و در اساسنامه قید شود که سهام با اسم است یا بی اسم. گفتنی است در تعاونیهای تولید تعیین میزان سود سهام برپایه میزان سرمایه و در تعاونیهای مصرف بر مبنای میزان خرید هر یک از اعضا می باشد.

در خردادماه سال ۱۳۳۲ لایحه شرکتهای تعاونی به تصویب مجلس شورای ملی و سنای سابق رسید. طبق این لایحه، بازپرداخت سهام یا سرمایه اعضا همواره به قیمت اسمی صورت گرفته و شرکتهای تعاونی می توانستند برای جلب سرمایه، به شرکا مطابق با اساسنامه شرکت، حداکثر تا شش درصد در سال نسبت به سهام آنها، بهره پرداخت کنند.

در قانون شرکتهای تعاونی مصوب ۱۳۳۴، سرمایه شرکت تعاونی متغیر، نامحدود، بانام، غیرقابل تقسیم و غیر قابل انتقال به اشخاص غیر عضو بود. سال ۱۳۳۵ صندوقهای تعاون کشاورزی تشکیل شد. در آبان ماه سال بعد از آن وزارت اصلاحات ارضی و تعاون روستایی به منظور اجرای مقررات اصلاحات ارضی، ارشاد و گسترش شرکتهای و اتحادیههای تعاونی روستایی و شرکتهای سهامی زراعی تشکیل گردید. در سال ۱۳۴۸ اساسنامه سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران به تصویب مجلسین رسید و در تیر ماه همان سال بانک تعاونی کشاورزی ایران تأسیس شد. در سال ۱۳۴۹ وزارت تعاون و امور روستاها به جای وزارت اصلاحات ارضی و تعاون روستایی تأسیس شد و برابر قانون، تمامی وظایف و مسئولیتهای و اختیارات وزیر و وزارتخانه اصلاحات ارضی و تعاون روستایی پیشینی شده در مقررات و قوانین اصلاحات ارضی، شرکتهای سهامی زراعی، سازمان مرکزی تعاون روستایی، بانک تعاون کشاورزی ایران و دیگر قوانین، اساسنامهها و آیین نامههای مصوب به وزیر و وزارتخانه تعاون و امور روستاها محول شد که از مهمترین اقدامات این وزارتخانه تهیه لایحه شرکتهای تعاون بود که در خرداد ماه ۱۳۵۰ به تصویب مجلس شورای ملی و سنای سابق رسید. طبق این قانون، سرمایه شرکت تعاونی نامحدود، بانام، غیر قابل انتقال به اشخاص غیر عضو و مسئولیت عضو محدود به میزان

سهمی بود که از سرمایه شرکت خریداری و یا تعهد نموده می‌شد و در هر حال میزان سهام یک عضو نمی‌بایست از یک هفتم کل سرمایه تجاوز کند. همچنین افزایش سرمایه شرکت تعاونی از طریق خرید سهام به وسیله اعضای جدید و یا افزایش تعداد سهام اعضای قبلی شرکت صورت می‌گرفت. در این قانون تشکیل اتحادیه‌های تعاونی اعتباری پیش‌بینی شد و شرکتها و اتحادیه‌های تعاونی مکلف شدند اعتبارات مورد نیاز خود را از منابع و مؤسسات اعتباری و بانکی اخذ کنند و در غیر این صورت با تأیید نماینده دولت، از سایر منابع استقراض نمایند (وزارت تعاون و امور روستاها، ۱۳۵۰).

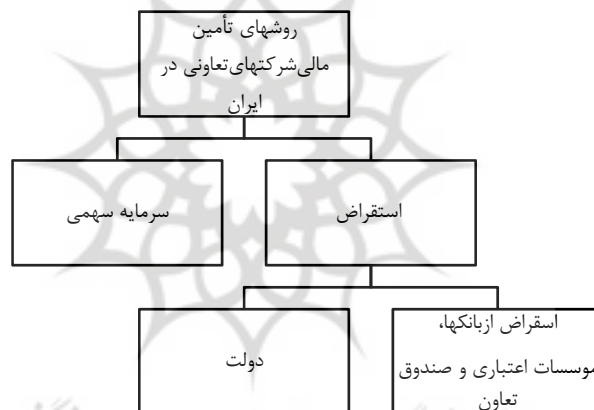
قبل از انقلاب اسلامی کمک دولت به سرمایه‌ها به صورت پرداخت وام پیش‌بینی شده بود و در هیچ یک از تعاونیها دولت سرمایه‌گذاری ننمود و یا سهامدار نبود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اهمیتی که نظام جمهوری اسلامی ایران برای تعاون و همیاری در امور اقتصادی قایل بود سبب شد در قانون اساسی در دو اصل ۴۳ و ۴۴ بر موضوع تعاون تأکید شود و در شهریور ماه سال ۱۳۷۰ قانون بخش تعاونی اقتصاد به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد. براساس این قانون، مبلغی که پس از کسر وجوه تخصیص داده شده و منظور شده برای ذخیره قانونی، اندوخته قانونی، اندوخته احتیاطی حق تعاون و آموزش و پاداش از سود خالص سالانه شرکت تعاونی، باقی می‌ماند به ترتیب مورد قبول در اساسنامه و شرایط ضمن عقد، تقسیم می‌شد. در این قانون مصرف نیمی از ذخیره قانونی برای افزایش سرمایه مجاز شمرده شده است. در سال ۱۳۷۷ قانون بخش تعاونی اقتصاد ایران اصلاح شد که طبق آن، سرمایه شرکت علاوه بر سرمایه سهمی و سرمایه استقراضی، از طریق کمکهای دولتی طی قوانین برنامه و بودجه سنواتی تأمین می‌شود (قانون تعاون، ۱۳۷۷).

با توجه به مطالب فوق می‌توان گفت شیوه‌های تأمین مالی تعاونیها در ایران در قالب مدل‌های سنتی آن هم با به کارگیری ابزارهای محدودی در حوزه سرمایه سهمی، استقراضی و کمکهای دولت صورت می‌پذیرد. البته با ابلاغ سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و به ویژه تأکید بر انعطاف و تنوع در شیوه‌های افزایش سرمایه و توزیع سهام و امکان تأسیس تعاونیهای

جدید، راه برای تشکیل نسل جدید شرکت تعاونی و به تبع آن روشهای نوین تأمین مالی تعاونیها و فایق آمدن بر محدودیتهای آن گشوده شده است (قانون اصلاح موادی از برنامه چهارم توسعه و اجزای سیاستهای کلی اصل ۴۴، ۱۳۸۷).

روشهای تأمین مالی تعاونیها در ایران

براساس قانون بخش تعاون، علاوه بر سرمایه سهمی که توسط اعضای تعاونی تأمین می شود، تعاونیها می توانند قسمتی از سرمایه خود را از طریق استقراض به دست آورند. به طور کلی منابع استقراضی شرکتهای تعاونی شامل بانکها و مؤسسات اعتباری، صندوق تعاون و کمکهای دولت می باشند. تقسیم بندی انواع روشهای تأمین مالی تعاونیها در ایران را می توان به صورت زیر نشان داد:

شکل ۱. تقسیم بندی انواع روشهای تأمین مالی تعاونیها در ایران

مأخذ: ویلیامسون (Williamson, 1999) و نتایج پژوهش

سرمایه سهمی

سرمایه سهمی، سرمایه ای است که اعضای تعاونی به هنگام عضویت در تعاونی مطابق با اساسنامه می پردازند. براساس قانون اصلاحی تعاون، شرکتهای تعاونی، شرکتهایی هستند که تمام یا حداقل ۵۱ درصد از سرمایه آنها توسط اعضا تأمین شود. براساس این قانون، اشخاص حقیقی و حقوقی می توانند در تأسیس و راه اندازی شرکت تعاونی به طور مستقیم با خرید سهم شرکت مشارکت کنند و عضو تعاونی محسوب شوند. سهم اعضا در تأمین سرمایه شرکت

تعاونی برابر است مگر در مواردی که مجمع عمومی تصویب کند که اعضا سهم بیشتری را تأدیه نمایند که در این صورت حداقل و حداکثر سهمها باید در حدودی باشد که وزارت تعاون متناسب با نوع و تعداد اعضای تعاونیها تعیین می‌کند. به طور کلی شرکتهای تعاونی شخصیت حقوقی مستقل دارند و در زمان تشکیل، تعداد اعضایشان نباید کمتر از ۷ نفر باشد (Harris and et al., 2000).

سرمایه استقرایی

علاوه بر سرمایه سهمی که اعضای تعاونی به هنگام عضویت در تعاونی مطابق با اساسنامه می‌پردازند، شرکتهای تعاونی در ایران براساس قانون بخش تعاون می‌توانند قسمتی از سرمایه خود را از طریق استقراض به دست آورند. به طور کلی منابع استقرایی شرکتهای تعاونی عبارتند از: ۱. بانکها و مؤسسات اعتباری، ۲. صندوق تعاون و ۳. کمکهای دولتی (طالب، ۱۳۷۶).

۱. بانکها و مؤسسات اعتباری

طبق بند ۳ ماده ۱ و بند ۱۰ ماده ۲ قانون عملیات بانکداری بدون ربا مصوب سال ۱۳۶۲ مجلس شورای اسلامی، نظام بانکی موظف است به منظور اجرای بندهای ۲ و ۹ اصل ۴۳ قانون اساسی شرایط دریافت تسهیلات برای بخش تعاونی را تسهیل کند. یکی از اهداف نظام بانکی اعطای تسهیلات لازم برای گسترش تعاون عمومی و قرض الحسنه از طریق جذب و جلب وجوه آزاد، اندوخته‌ها، پس‌اندازها، سپرده‌ها و بسیج و تجهیز آنها در جهت تأمین شرایط و امکانات کار و سرمایه‌گذاری در تعاونیهاست. همچنین شورای پول و اعتبار موظف شده است، همه‌ساله بر اساس درخواست وزارت تعاون با رعایت سیاستهای پولی و مالی دولت نسبت به اعطای وام و کمکهای لازم به تعاونیها اقدام کند. البته می‌توان طی قراردادی، سرمایه‌هایی را که از محل وام و سایر تسهیلات اعطایی تأمین می‌شود، به عنوان ضمانت و یا وثیقه و یا رهن در نزد بانک گذاشت و یا در صورتی که تعاونی قادر به بازپرداخت وام نباشد،

بانک مطالبات خود را از طریق فروش اموال تعاونی تسویه نماید که در خرید این گونه اموال، تعاونیهای دیگر اولویت دارند. اما به رغم تأکیدهای فوق در عمل بانکها ترجیحی برای شرکتهای تعاونی قایل نشده‌اند. برای مثال بسیاری از درخواستهای تعاونیها تأمین نشده^۱ و حتی آمار تسهیلات اعطایی به تعاونیها در گزارش بانک مرکزی انتشار نیافته است. نکته مهم اینکه اگرچه در برنامه های اول، دوم، سوم و چهارم توسعه بر افزایش سهم بخشهای غیردولتی از جمله تعاونیها تأکید شده است، لیکن اعتبارات اعطایی به تعاونیها در زیر بخش غیردولتی تفکیک نشده و در واقع تکلیفی برای بانکها نسبت به تعاونیها به طور مستقل تصریح نگردیده است. کما اینکه آمار عملکرد تسهیلات اعطایی به تعاونیها به جز در سالهای اخیر، در دسترس نمی‌باشد.

در جدول ۱ مقدار تسهیلات اعطایی بانکها به تعاونیها با تسهیلات اعطایی بانکها به بخش دولتی و غیردولتی مقایسه شده است. همان طور که مشاهده می‌شود، سهم بخش تعاون از تسهیلات اعطایی بانکها به بخش دولتی و غیردولتی و نیز سهم بخش تعاون از تسهیلات اعطایی بانکها به بخش غیر دولتی طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۴ روند نزولی طی کرده ولی در سال ۱۳۸۵ رشد محسوسی داشته اما به یک درصد از تسهیلات اعطایی به بخش دولتی و غیر دولتی نرسیده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. از ۳۷ هزار میلیارد ریال تسهیلات مورد درخواست ۵۸ هزار تعاونی برای ایجاد ۲۹۰ هزار فرصت شغلی در سال ۱۳۸۵، به دلیل مشکلات ناشی از وثایق، تنها ۸/۲ هزار میلیارد ریال آن به قرارداد منجر شده است.

جدول ۱. مقایسه سهم بخش تعاون از تسهیلات اعطایی بانکها به بخش دولتی و غیر دولتی

سهم بخش تعاون از تسهیلات اعطایی بانکها به بخش غیر دولتی (درصد)	تسهیلات اعطایی غیر دولتی (میلیارد ریال)	سهم بخش تعاون از تسهیلات اعطایی بانکها به بخش دولتی و غیر دولتی (درصد)	تسهیلات اعطایی بانکها به بخش دولتی و غیر دولتی (میلیارد ریال)	تسهیلات اعطایی بانکها به تعاونیها (میلیارد ریال)	شماره	ردیف
۱/۰۶	۳۲۷۰۷۲	۰/۶۵	۵۳۳۲۸۹	۳۴۹۴	۱۳۸۱	۱
۰/۴۳	۴۵۴۷۹۹	۰/۲۸	۶۷۶۷۰۰	۱۹۵۷	۱۳۸۲	۲
۰/۱۴	۶۲۵۷۱۴	۰/۱۰	۸۶۱۶۵۵	۹۳۶	۱۳۸۳	۳
۰/۰۹	۸۶۵۳۱۵	۰/۰۷	۱۱۰۰۹۲۳	۸۳۵	۱۳۸۴	۴
۰/۳۷	۱۲۲۶۲۰۱	۰/۳۰	۱۴۸۲۴۲۱	۴۵۴۵	۱۳۸۵	۵

مأخذ: نماگرهای اقتصادی و دفتر تسهیلات بانکی وزارت تعاون

۲. صندوق تعاون

صندوق تعاون به عنوان یک شخصیت حقوقی مستقل و دارای استقلال مالی، یک مؤسسه اعتباری دولتی وابسته به وزارت تعاون است که به طور اختصاصی در بخش تعاونی فعالیت می کند و عملیات اعتباری خود را برای پاسخگویی و رفع نیازهای اتحادیه ها و تعاونیها انجام می دهد. تشکیل صندوق تعاون در اواخر سال ۱۳۶۸ توسط مجلس شورای اسلامی ضمن تبصره ای از قانون بودجه با اساسنامه ای که به تصویب هیئت وزیران رسید، تصویب شد. شرکتها و اتحادیه های تعاونی در صورت برخورداری از سود خالص موظفند سالانه چهار درصد از آن را به حساب صندوق تعاون بابت حق تعاون و آموزش واریز کنند. بخشی از این وجوه صرف امور آموزشی بخش تعاونی و بخشی از آن صرف توسعه تعاونیها شده و در اختیار وزارت تعاون قرار می گیرد و باقیمانده به صورت انواع اعتبارات مورد نیاز به شرکتهای تعاونی به صورت وام، مطابق آیین نامه مربوط اعطا می شود. میزان تسهیلات پرداختی صندوق تعاون در سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ به شرح جدول ۲ می باشد. همان طور که مشاهده می شود، میزان تسهیلات پرداختی صندوق تعاون طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ از روند رو به رشدی

برخوردار بوده و با ۱۵۵ درصد رشد از رقم ۷۲۹ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۱ به رقم ۱۸۵۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته است (اساسنامه صندوق تعاون کشور).

جدول ۲. تسهیلات اعطایی طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ از محل منابع داخلی صندوق تعاون

(میلیارد ریال)

ردیف	سال	مبلغ تسهیلات پرداختی	نرخ رشد
۱	۱۳۸۱	۷۲۹	-
۲	۱۳۸۲	۸۱۵	۱۲
۳	۱۳۸۳	۱۰۳۰	۲۶
۴	۱۳۸۴	۸۹۷	-۱۳
۵	۱۳۸۵	۱۸۵۸	۱۰۷

مأخذ: روابط عمومی صندوق تعاون وزارت تعاون

در جدول ۳ کل اعتبارات توزیع شده صندوق تعاون به تعاونیها به تفکیک بخشهای صنعت و معدن، مسکن و عمران، کشاورزی، خدمات و بازرگانی طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ با یکدیگر مقایسه شده اند. همان طور که مشاهده می شود، بیشترین میزان تسهیلات اعطایی به ترتیب مربوط به بخشهای کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات بوده است. باید گفت که طبق قانون "اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه و اجزای سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی" مصوب سال ۱۳۸۷، شعب صندوق با تمامی امکانات، دارایی و نیروی انسانی به بانک توسعه تعاون واگذار شده اند و مقرر گردیده است که صندوق تعاون با اصلاح اساسنامه، به صندوق ضمانت سرمایه گذاری تعاون بدون داشتن حق ایجاد شعبه تبدیل شود.

جدول ۳. توزیع اعتبارات به تفکیک بخشهای اقتصادی طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ از محل

منابع داخلی صندوق تعاون (میلیارد ریال)

ردیف	سال	صنعت و معدن	سهام	مسکن و عمران	سهام	کشاورزی	سهام	خدمات	سهام	بازرگانی	سهام	نوع
۱	۱۳۸۱	۱۵۴	۲۱	۶۵	۹	۲۹۰	۴۰	۱۲۶	۱۷	۹۳	۱۳	۷۲۹
۲	۱۳۸۲	۱۴۵	۱۸	۷۸	۹	۳۷	۴۶	۱۴۴	۱۸	۷۳	۹	۸۱۵
۳	۱۳۸۳	۲۰۳	۲۰	۶۳	۶	۵۰۴	۴۹	۱۷۲	۱۷	۸۷	۸	۱۰۳۰
۴	۱۳۸۴	۱۸۴	۲۱	۱۴۲	۱۶	۲۳۵	۳۷	۱۳۲	۱۵	۱۰۲	۱۱	۸۹۷
۵	۱۳۸۵	۳۴۳	۱۸	۲۷۰	۲۰	۷۲۶	۳۹	۲۵۲	۱۴	۱۶۶	۹	۱۸۵۸

مأخذ: روابط عمومی صندوق تعاون وزارت تعاون

تذکر: سهم هر یک از بخشها بر حسب درصد می باشد.

۳. کمکهای دولتی

بر اساس قانون بخش تعاون، دولت می تواند با رعایت اصلهای ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی، واحدهای صنعتی، کشاورزی و یا خدماتی و ... دولتی را با رعایت شرایط مربوطه در اختیار شرکتهای تعاونی قرار دهد. علاوه بر قانون اساسی، قانون تعاون و اصلاحیه آن در قالب قوانین برنامه و بودجه های سنواتی نیز تأکید زیادی بر حمایت دولت به منظور اعتلای بخش تعاون دارند. این رویکرد در سیاستهای کلی و قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی نیز دنبال شده است. به همین منظور با نظر هیئت دولت، وزارت تعاون می تواند در شورای اقتصاد، شورای پول و اعتبار، شورای عالی بورس و اوراق بهادار، مجمع عمومی بانکها، کمیسیونهای مربوط به صادرات و واردات کشور و سایر مجامع عضو شود، ضمن اینکه اتاق تعاون به عنوان نهاد عالی غیردولتی بخش تعاون در مجامع مالی مهمی چون شورای پول و اعتبار و شورای عالی بورس عضویت دارد (قانون تعاون، ۱۳۷۷).

در ادامه، عملکرد اعتبارات اعطایی منابع مختلف (شامل: منابع داخلی بانکها، منابع داخلی صندوق تعاون و تبصره‌های قوانین بودجه) به بخش تعاون برای سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵ بررسی شده است. همان طور که در جدول ۴ مشاهده می‌شود، طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۴ مبلغ تسهیلات اعطایی به بخش تعاون روند نزولی طی کرده است. در سال ۱۳۸۵ با افزایش منابع اعتباری به بخش تعاون، میزان تسهیلات اعطایی با ۲۶۹/۶ درصد رشد نسبت به سال ۱۳۸۴ به ۶۴۰۴ میلیارد ریال رسیده که نسبت به مبلغ کل سرمایه شرکت‌های تعاونی به بیشترین میزان خود طی دوره مورد مطالعه (۱۵ درصد) رسیده است. یادآور می‌شود که مابقی سرمایه شرکت‌های تعاونی از محل سرمایه سهمی و توسط اعضا تأمین شده است.

جدول ۴. خلاصه عملکرد اعتبارات اعطایی منابع مختلف طی سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵

(میلیارد ریال)

ردیف	سال	مبلغ تسهیلات	نرخ رشد	نسبت استقراض به کل سرمایه تعاونیها
۱	۱۳۸۱	۴۲۲۴	-	۱۰
۲	۱۳۸۲	۲۷۷۲	-۳۴/۳	۶/۵
۳	۱۳۸۳	۱۹۶۷	-۲۹/۰	۴/۵
۴	۱۳۸۴	۱۷۳۲	-۱۱/۹	۴
۵	۱۳۸۵	۶۴۰۴	۲۶۹/۶	۱۵

مأخذ: دفتر تسهیلات بانکی وزارت تعاون

پیشینه تحقیق

تاکنون مطالعه‌ای در ایران به روشهای تقویت تأمین مالی تعاونیها نپرداخته است. در میان مطالعات خارجی نیز مطالعه‌ای وجود ندارد که به روشهای مورد اشاره تحقیق حاضر در زمینه تقویت تأمین مالی تعاونیها اشاره کرده باشد. از جمله مطالعات مشابه این تحقیق می‌توان به مقاله چاداد و کوک (Chaddad and Cook, 2004) تحت عنوان «گونه شناسی حقوق مالکیت در مدل‌های تعاونی» اشاره کرد. پژوهشهای انجام شده توسط صاحب‌نظرانی نظیر چاداد و کوک نشان می‌دهد ساختار سازمانی تعاونیها، نقش مهمی در نحوه تأمین مالی و تشکیل ساختار سرمایه آنها ایفا می‌نماید.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از حیث هدف، کاربردی، از حیث داده‌ها کیفی، در بررسی ادبیات و مستندات از نوع کتابخانه‌ای و در بررسی و تعیین مدل تحلیل محیطی از نوع میدانی است. روش تحقیق از حیث روش، استنتاجی-توصیفی است.

جامعه مورد بررسی در این تحقیق تعاونیهای فعال کشور می باشد که بر مبنای شاخص توسعه یافتگی (HDI)، چهار استان اصفهان، قزوین، مازندران و آذربایجان غربی به عنوان استانهای منتخب برای نمونه گیری در نظر گرفته شدند. روش نمونه گیری در این تحقیق احتمالی است.

به منظور برآورد حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده گردید که در آن با توجه به جامعه کل^۱، از چهار استان اصفهان، قزوین، مازندران و آذربایجان غربی حجم نمونه برابر با $n=580$ محاسبه گردید و نظر سنجی به عمل آمد. توزیع فراوانی تعاونیهای استانهای منتخب و سهم آنها از نمونه به تفکیک استانها مطابق با جدول ۵ می باشد.

جدول ۵. توزیع فراوانی تعاونیهای استانهای منتخب و سهم آنها از نمونه ($N=17250$)

استان	مطلق (واحد)	نسبی (درصد)	سهم از نمونه
اصفهان	۵۰۲۶	۲۹/۱۳	۱۶۹
قزوین	۱۸۷۴	۱۰/۸۶	۶۳
آذربایجان غربی	۳۱۵۳	۱۸/۲۷	۱۰۶
مازندران	۷۱۹۷	۴۱/۷۲	۲۴۲
جمع	۱۷۲۵۰	۱۰۰	۵۸۰

مآخذ: وزارت تعاون و یافته‌های تحقیق

برای گردآوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز از دو روش زیر استفاده شده است:

۱. طبق اطلاعات به دست آمده از دفتر آمار و فناوری اطلاعات وزارت تعاون، جامعه کل (N) مجموع تعاونیهای ۴ استان یادشده تا پایان شهریور ماه ۱۳۸۶ برابر ۱۷۲۵۰ واحد می باشد.

- روش کتابخانه‌ای: این روش شامل مطالعه کتب، مقالات، مستندات، ادبیات، مطالعات موردی و جست‌وجو در اینترنت است.

- مصاحبه و پرسشنامه: از این دو ابزار عموماً به طور توأمان استفاده می‌شود.

جهت بررسی شیوه‌های تقویت تأمین مالی تعاونیها در اقتصاد ایران، ابتدا با طرح یک پرسشنامه باز و مصاحبه با مدیران شرکتهای تعاونی و کارشناسان بخش تعاون، مشکلات موجود و شیوه‌های تقویت تأمین مالی تعاونیها دسته‌بندی شدند و سپس یک پرسشنامه با ۵۱ سؤال (۳۸ سؤال پرسشنامه نظر پاسخ‌دهندگان را در مورد هر کدام از مؤلفه‌های فرضیه مربوط در قالب یک سؤال جويا شده است) تهیه گردید و در اختیار ۶۲۰ نفر از مدیران و کارشناسان شرکتهای تعاونی قرار گرفت که از این تعداد ۵۸۰ پرسشنامه به طور مناسب جواب داده و جمع‌آوری شد. گویه‌ها در این پژوهش بر مبنای طیف لیکرت^۱ به صورت ۵ گزینه‌ای و با نمره وسط ۳ طراحی شده و از پاسخ‌دهندگان خواسته شده است به هر یک از عوامل مذکور در پرسشنامه بر روی یک طیف پنج‌گزینه‌ای از خیلی کم تا خیلی زیاد نمره‌ای بدهند که ارزش عددی خیلی کم برابر ۱ و خیلی زیاد برابر ۵، در نظر گرفته شده است.

برای تعیین روایی ابزار سنجش یا اندازه‌گیری در این پژوهش از روش محتوایی استفاده شد بدین صورت که قبل از توزیع پرسشنامه‌ها دیدگاه‌های پنج‌نفر از کارشناسان و متخصصان حوزه تعاونیها دریافت و اصلاحات لازم بر روی پرسشنامه اعمال گردید.

به منظور تعیین پایایی پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. بدین منظور قبل از توزیع پرسشنامه، دیدگاه‌های ده نفر از مدیران تعاونیها دریافت و با استفاده از روش آلفای کرونباخ تحلیل گردید. مقدار این ضریب در پژوهش حاضر برابر ۰/۷۶ به دست آمده است.

جهت تجزیه و تحلیل نتایج از روشهای آمار توصیفی و استنتاجی استفاده گردید. شاخصهای مورد استفاده جهت بررسی کلی اطلاعات و نمرات شامل میانگین، انحراف معیار و واریانس می‌باشد.

پژوهش حاضر شامل ۳۸ فرضیه می‌باشد که برای آزمون فرضیات از آماره آزمون t استفاده شده است. برای تعیین فرضیه H_0 بدین صورت عمل می‌شود که با استفاده از طیف لیکرت، به اندازه‌گیری میانگین امتیازات کسب شده هر فرد در کلیه گزاره‌های پرسشنامه از شماره ۱ تا ۳۸ پرداخته می‌شود. سپس افرادی که میانگین امتیاز آنان بیشتر از ۳ باشد انتخاب و به عنوان فرضیه صفر ارزیابی می‌شوند. همچنین میانگین کمتر از ۳ به عنوان فرضیه مقابل تلقی می‌شود.

$$\begin{cases} H_0: \mu > 3 \\ H_1: \mu < 3 \end{cases}$$

اگر میانگین پاسخهای کلیه افراد مورد پرسش، به طور معنی‌داری بیشتر از ۳ باشد، یعنی فرضیه متناظر با سؤال مورد قبول است (آماره آزمون در ناحیه بحرانی قرار ندارد، پس H_0 را قبول می‌کنیم) و اگر کمتر از ۳ باشد، آنگاه فرضیه رد می‌شود. داده‌های به دست آمده از پرسشنامه با استفاده از نرم افزار SPSS مورد پردازش قرار گرفته است.

نتایج و بحث

در این بخش از مقاله به بررسی مؤلفه‌های فرضیات پژوهش می‌پردازیم. فرضیات با تحلیل پاسخهای پرسشنامه، مقایسه نتایج و بررسی رابطه اطلاعات و سؤالات مختلف تجزیه و تحلیل شده‌اند.

۱. آزمون فرضیات تأمین مالی تعاونیها از طریق صندوق تعاون

سؤالات ۱ تا ۳ پرسشنامه به عوامل مرتبط با تأمین مالی تعاونیها از طریق صندوق تعاون پرداخته است (یادآور می‌شود که در زمان توزیع پرسشنامه هنوز بانک تعاون تأسیس نشده بود). نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد:

- تسهیلات اعطایی صندوق تعاون در رفع مشکلات مالی شرکتهای تعاونی مؤثر نمی‌باشد.

- تعاونیها از مقررات تسهیلات اعطای صندوق اطلاع ندارند.

- فرایند اعطای تسهیلات صندوق، دست و پاگیر و طولانی است.

جدول ۶. آزمون فرضیات تأمین مالی تعاونیها از طریق صندوق تعاون

ردیف	ارتباط بین متغیرها	میانگین	واریانس	انحراف معیار	آزمون t	نتیجه آزمون فرضیه
۱	تسهیلات اعطایی صندوق را تا چه حد در رفع مشکلات مالی شرکت مؤثر می دانید؟	۲/۱	۰/۷	۰/۸	-۲۲/۲	رد
۲	تا چه حد از مقررات پرداخت اعطای تسهیلات صندوق اطلاع دارید؟	۲/۴	۰/۸	۰/۹	-۱۲/۶	رد
۳	فرایند تسهیلات اعطایی صندوق تا چه حد دست و پاگیر و طولانی است؟	۴/۰	۱/۲	۱/۱	۲۱/۹	قبول

مأخذ: نتایج پژوهش

بررسی درصد فراوانی پرسشنامه‌ها مطابق جدول ۷ نشان می‌دهد که بیش از ۸۰ درصد از پاسخ دهندگان معتقدند که تسهیلات اعطایی صندوق تعاون در رفع مشکلات مالی شرکت خیلی کم و کم مؤثر بوده است. ۶۳/۵ درصد از پاسخ دهندگان نیز از مقررات تسهیلات اعطایی صندوق خیلی کم و کم اطلاع دارند و حدود ۷۲ درصد از آنها فرایند اعطای تسهیلات صندوق را زیاد و خیلی زیاد دست و پاگیر و طولانی می‌دانند.

جدول ۷. درصد فراوانی سؤالات مرتبط با تأمین مالی تعاونیها از طریق صندوق تعاون

ردیف	سؤالات	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع
۱	تسهیلات اعطایی صندوق را تا چه حد در رفع مشکلات مالی شرکت مؤثر می دانید؟	۱۲/۸	۶۸/۷	۹	۶/۶	۳	۱۰۰
۲	تا چه حد از مقررات پرداخت اعطای تسهیلات صندوق اطلاع دارید؟	۸	۵۵/۵	۱۸/۷	۱۴/۹	۲/۹	۱۰۰
۳	فرایند اعطای تسهیلات صندوق تا چه حد دست و پاگیر و طولانی است؟	۴/۲	۵/۹	۱۸/۳	۲۲/۷	۴۸/۹	۱۰۰

مأخذ: نتایج پژوهش

۲. آزمون فرضیات تأمین مالی تعاونیها از طریق تعاونیهای اعتبار

سؤالات ۴ تا ۶ پرسشنامه به عوامل مرتبط با تأمین مالی تعاونیها از طریق تعاونیهای

اعتبار پرداخته است. نتایج جدول ۸ نشان می‌دهد:

- فرایند اعطای تسهیلات تعاونی اعتبار، در رفع مشکلات مالی شرکتهای تعاونی مؤثر نمی‌باشد.

- فرایند اعطای تسهیلات تعاونی اعتبار، دست و پاگیر و طولانی است.

- تعاونیها از مقررات تسهیلات اعطایی تعاونی اعتبار اطلاع ندارند.

جدول ۸. آزمون فرضیات تأمین مالی تعاونیها از طریق تعاونیهای اعتبار

ردیف	ارتباط بین متغیرها	میانگین	واریانس	انحراف معیار	آزمون t	آزمون فرضیه
۴	تسهیلات اعطایی تعاونی اعتبار را تا چه حد در رفع مشکلات مالی شرکت مؤثر می‌دانید؟	۲/۴	۱/۱	۱/۰	-۱۱/۷	رد
۵	فرایند اعطای تسهیلات تعاونی اعتبار تا چه حد دست و پاگیر و طولانی است؟	۳/۳	۱/۴	۱/۲	۷/۱	قبول
۶	از مقررات پرداخت اعطای تسهیلات تعاونی اعتبار تا چه حد اطلاع دارید؟	۲/۳	۰/۷	۰/۸	-۱۷/۳	رد

مأخذ: نتایج پژوهش

بررسی درصد فراوانی پرسشنامه‌ها در جدول ۹ نشان می‌دهد که ۵۷/۲ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند که تسهیلات اعطایی تعاونیهای اعتبار خیلی کم و کم در تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می‌باشد. ۵۴/۴ درصد از پاسخ‌دهندگان نیز فرایند اعطای تسهیلات تعاونیهای اعتبار را زیاد و خیلی زیاد دست و پاگیر و طولانی می‌دانند و ۷۲/۹ درصد از پاسخ‌دهندگان از مقررات تسهیلات اعطایی صندوق خیلی کم و کم اطلاع دارند.

جدول ۹. درصد فراوانی سؤالات مرتبط با تأمین مالی تعاونیها از طریق تعاونیهای اعتبار

ردیف	سؤالات	رتبه اول	رتبه دوم	متوسط	زیاده	کمتر	جمع
۴	تسهیلات اعطایی تعاونی اعتبار را تا چه حد در رفع مشکلات مالی شرکت مؤثر می دانید؟	۱۷/۹	۳۹/۳	۲۴/۳	۱۵	۳/۵	۱۰۰
۵	فرایند تسهیلات اعطایی تعاونی اعتبار تا چه حد دست و پاگیر و طولانی است؟	۹	۱۶/۴	۲۰/۲	۳۷	۱۷/۴	۱۰۰
۶	از مقررات پرداخت اعطای تسهیلات تعاونی اعتبار تا چه حد اطلاع دارید؟	۷/۱	۶۵/۸	۱۵/۸	۷/۴	۴	۱۰۰

ماخذ: نتایج پژوهش

۳. آزمون فرضیات تأمین مالی تعاونیها از طریق بانکها

سؤالات ۷ تا ۱۲ پرسشنامه به عوامل مرتبط با تأمین مالی تعاونیها از طریق بانکها پرداخته

است. نتایج جدول ۱۰ نشان می دهد:

- تسهیلات اعطایی در رفع مشکلات مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می باشد.
- بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی مانع تصمیم گیری جهت اخذ تسهیلات برای شرکتهای تعاونی است.
- ناکافی بودن وجوه دریافتی، مانع تصمیم گیری جهت اخذ تسهیلات برای شرکتهای تعاونی نمی باشد.
- کوتاه بودن دوره بازپرداخت وام، مانع تصمیم گیری جهت اخذ وام برای شرکتهای تعاونی نمی باشد.
- عدم همکاری بانکها در اعطای وام مانع تصمیم گیری جهت اخذ وام برای شرکتهای تعاونی است.
- گذاشتن وثیقه برای دریافت وام مانع دریافت وام برای شرکتهای تعاونی است.

جدول ۱۰. آزمون فرضیات تأمین مالی تعاونیها از طریق بانکها

ردیف	ارتباط بین متغیرها	میانگین	واریانس	انحراف معیار	آزمون t	آزمون فرضیه
۷	تسهیلات اعطایی بانکها را تا چه حد در رفع مشکلات مالی شرکت مؤثر می دانید؟	۳/۷	۱/۰	۱/۰	۱۶/۳	قبول
۸	بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ تسهیلات برای شرکت است؟	۳/۷	۱/۲	۱/۱	۱۵/۵	قبول
۹	ناکافی بودن وجوه دریافتی از بانکها تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ تسهیلات برای شرکت است؟	۲/۷	۱/۶	۱/۳	-۳/۵	رد
۱۰	کوتاه بودن دوره بازپرداخت وام از بانکها تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ وام برای شرکت است؟	۲/۵	۱/۵	۱/۲	-۷/۴	رد
۱۱	عدم همکاری بانکها در اعطای وام تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ وام برای شرکت است؟	۳/۳	۱/۴	۱/۱	۶/۰	قبول
۱۲	گذاشتن وثیقه برای دریافت وام تا چه حد مانع دریافت وام جهت شرکت است؟	۳/۹	۰/۹	۰/۹	۲۳/۴	قبول

ماخذ: نتایج پژوهش

بررسی درصد فراوانی پرسشنامه‌ها (جدول ۱۱) نشان می‌دهد که حدود ۷۰ درصد از پاسخ دهندگان معتقدند که تسهیلات اعطایی بانکها زیاد و خیلی زیاد در تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می‌باشد. ۶۶/۳ درصد از پاسخ دهندگان نیز معتقدند بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی زیاد و خیلی زیاد مانع تصمیم گیری برای اخذ تسهیلات از بانکها می‌باشد و به ترتیب ۵۱/۱ و ۵۴/۲ درصد از پاسخ دهندگان معتقدند ناکافی بودن وجوه دریافتی از بانکها و کوتاه بودن دوره بازپرداخت وام از بانکها خیلی کم و کم مانع تصمیم گیری برای اخذ تسهیلات توسط شرکتهای تعاونی است. همچنین ۵۰/۷ درصد از پاسخ دهندگان عدم همکاری بانکها در اعطای تسهیلات را زیاد و خیلی زیاد مانع تصمیم گیری جهت اخذ وام برای شرکتهای تعاونی دانسته‌اند و در نهایت، ۷۸ درصد از پاسخ دهندگان معتقدند گذاشتن وثیقه برای دریافت وام در حد زیاد و خیلی زیاد مانعی برای دریافت وام توسط شرکتهای تعاونی است.

جدول ۱۱. درصد فراوانی سؤالات مرتبط با تأمین مالی تعاونیها از طریق بانکها

ردیف	سؤالات	تعداد	نسبت	زیاد	خیلی زیاد	جمع
۷	تسهیلات اعطایی بانکها را تا چه حد در رفع مشکلات مالی شرکت مؤثر می دانید؟	۵/۴	۱۹/۳	۴۷/۸	۲۱/۴	۱۰۰
۸	بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانکی تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ تسهیلات برای شرکت است؟	۲/۸	۱۶/۱	۳۸/۳	۲۸	۱۰۰
۹	ناکافی بودن وجوه دریافتی از بانکها تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ تسهیلات برای شرکت است؟	۱۴/۴	۲۱/۳	۱۰/۴	۱۷/۳	۱۰۰
۱۰	کوتاه بودن دوره بازپرداخت وام از بانکها تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ وام برای شرکت است؟	۱۹/۳	۲۳/۱	۱۲/۲	۱۰/۵	۱۰۰
۱۱	عدم همکاری بانکها در اعطای وام تا چه حد مانع تصمیم گیری جهت اخذ وام برای شرکت است؟	۹/۴	۲۳/۵	۳۴/۷	۱۶	۱۰۰
۱۲	گذشتن وثیقه برای دریافت وام تا چه حد مانع برای دریافت وام شرکت است؟	۲	۷/۹	۴۸/۴	۲۹/۶	۱۰۰

مأخذ: نتایج پژوهش

۴. آزمون فرضیات مشاوره فنی اتاق تعاون و مشاوره فنی اتحادیه تعاون

بررسی سؤالات ۱۲ و ۱۳ پرسشنامه، مطابق جدول ۱۲ نشان می دهد که:

- مشاوره فنی اتاق تعاون در رفع مشکلات فنی شرکتهای تعاونی مؤثر نمی باشد.

- مشاوره فنی اتحادیه تعاون در رفع مشکلات فنی شرکتهای تعاونی مؤثر نیست.

جدول ۱۲. آزمون فرضیات مشاوره فنی اتاق تعاون و مشاوره فنی اتحادیه تعاون

ردیف	ارتباط بین متغیرها	میانگین	واریانس	انحراف معیار	آزمون t	آزمون فرضیه
۱۳	در صورتی که در اتاق تعاون عضویت دارید مشاوره فنی اتاق را تا چه حد در رفع مشکلات فنی شرکت موثر می دانید؟	۲/۱	۱/۴	۱/۲	-۱۶/۸	رد
۱۴	در صورتی که در اتحادیه تعاونی عضویت دارید مشاوره فنی اتحادیه را تا چه حد در رفع مشکلات فنی شرکت موثر می دانید؟	۲/۵	۱/۵	۱/۲	-۸/۱	رد

مأخذ: نتایج پژوهش

بررسی درصد فراوانی پرسشنامه‌ها (جدول ۱۳) نشان می‌دهد که به ترتیب ۶۹/۳ و ۵۵ درصد از پاسخ دهندگان معتقدند مشاوره فنی اتاق تعاون و مشاوره فنی اتحادیه تعاون خیلی کم و کم در رفع مشکلات فنی شرکت تعاونی مؤثر است.

جدول ۱۳. درصد فراوانی سؤالات مرتبط با مشاوره فنی اتاق تعاون و مشاوره فنی اتحادیه تعاون

اتحادیه تعاون

ردیف	سؤالات	حداکثر	حداقل	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع
۱۳	در صورتی که در اتاق تعاون عضویت دارید مشاوره فنی اتاق را تا چه حد در رفع مشکلات فنی شرکت موثر می دانید؟	۴۰/۲	۲۹/۱	۱۴/۵	۱۰/۲	۶	۱۰۰
۱۴	در صورتی که در اتحادیه تعاون عضویت دارید مشاوره فنی اتحادیه را تا چه حد در رفع مشکلات فنی شرکت موثر می دانید؟	۲۲	۳۳	۲۲/۹	۱۱/۲	۱۰/۸	۱۰۰

مأخذ: نتایج پژوهش

۵. آزمون فرضیات عوامل مرتبط با جذب یا افزایش سرمایه شرکتهای تعاونی

سؤالات ۱۵ تا ۲۱ به عوامل مرتبط با جذب یا افزایش سرمایه شرکتهای تعاونی

پرداخته است. نتایج جدول ۱۴ نشان می‌دهد:

- ضعف توان مالی اعضا در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌باشد.
- عدم مشارکت اعضا در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر نمی‌باشد.
- محدودیت در جذب اعضای جدید در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر نمی‌باشد.
- پایین بودن سودآوری در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌باشد.
- کمبود متخصص مالی در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر نمی‌باشد.
- پایین بودن حجم فعالیت شرکت در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌باشد.
- محدودیتهای قانونی در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌باشد.

جدول ۱۴. آزمون فرضیات عوامل مرتبط با جذب یا افزایش سرمایه شرکتهای تعاونی

ردیف	ارتباط بین متغیرها	میانگین	واریانس	انحراف معیار	آزمون t	آزمون فرضیه
۱۵	تا چه حد ضعف توان مالی اعضا را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۳/۸	۰/۸	۰/۹	۲۲/۸	قبول
۱۶	تا چه حد عدم مشارکت اعضا را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۲/۶	۱/۷	۱/۳	-۶/۹	رد
۱۷	تا چه حد محدودیت در جذب اعضای جدید را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۲/۳	۱/۲	۱/۱	۱۳/۴ -	رد
۱۸	تا چه حد پایین بودن سودآوری را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۳/۳	۱/۰	۱/۰	۷/۳	قبول
۱۹	تا چه حد کمبود متخصص مالی را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۲/۴	۱/۴	۱/۱	۱۱/۴ -	رد
۲۰	تا چه حد پایین بودن حجم فعالیت شرکت را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۳/۲	۱/۳	۱/۱	۵/۵	قبول
۲۱	تا چه حد محدودیتهای قانونی را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۳/۶	۱/۴	۱/۱	۱۳/۷	قبول

مأخذ: نتایج پژوهش

بررسی درصد فراوانی پرسشنامه‌ها (جدول ۱۵) نشان می‌دهد که ۷۵/۶ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند که ضعف توان مالی اعضا در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی زیاد و خیلی زیاد مؤثر می‌باشد. به ترتیب ۵۷/۱، ۶۴/۳ و ۶۰/۸ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند عدم مشارکت اعضا، محدودیت در جذب اعضای جدید و کمبود متخصص مالی خیلی کم و کم در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌باشد و به ترتیب ۵۱، ۵۳/۲ و ۶۷ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند پایین بودن سودآوری شرکت، پایین بودن حجم فعالیت شرکت و محدودیتهای قانونی در حد زیاد و خیلی زیاد در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر است.

جدول ۱۵. درصد فراوانی سؤالات مرتبط با جذب یا افزایش سرمایه شرکتهای تعاونی

ردیف	سؤالات	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع
۱۵	تا چه حد ضعف توان مالی اعضا را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۳/۳	۴/۲	۱۶/۹	۵۱/۵۹	۲۳/۷	۱۰۰
۱۶	تا چه حد عدم مشارکت اعضا را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۲۲/۲	۳۴/۹	۱۹/۱	۸/۴	۱۵/۴	۱۰۰
۱۷	تا چه حد محدودیت در جذب اعضای جدید را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۲۴	۴۰/۳	۱۶/۵	۱۵/۱	۴/۱	۱۰۰
۱۸	تا چه حد پایین بودن سودآوری را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۳/۵	۲۱/۳	۲۴/۲	۴۱/۷	۹/۳	۱۰۰
۱۹	تا چه حد کمبود متخصص مالی را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۲۶/۳	۳۴/۵	۱۷/۲	۱۶/۴	۵/۵	۱۰۰
۲۰	تا چه حد پایین بودن حجم فعالیت شرکت را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۱۰/۹	۱۴/۵	۲۱/۴	۴۱/۳	۱۱/۹	۱۰۰
۲۱	تا چه حد محدودیتهای قانونی را در جذب یا افزایش سرمایه شرکت تعاونی مؤثر می‌دانید؟	۷/۱	۱۱/۲	۱۴/۶	۳۹/۴	۲۷/۶	۱۰۰

مأخذ: نتایج پژوهش

۶. آزمون فرضیات عوامل محدود کننده تأمین مالی شرکتهای تعاونی

سؤالات ۲۲ تا ۳۱ به بررسی عوامل مختلف محدود کننده تأمین مالی شرکتهای تعاونی

پرداخته است. نتایج جدول ۱۶ نشان می دهد:

- شرکتهای تعاونی در تأمین مالی شرکت با مشکل مواجهند.
- ارتباط شرکت با سایر شرکتهای تعاونی در تأمین منابع مالی مؤثر نمی باشد.
- اعتبار شرکت در خرید مواد اولیه و تجهیزات از سایر شرکتهای تعاونی مؤثر می باشد.
- ایجاد موسسات مالی و اعتباری خصوصی (بانکها و مؤسسات مالی خصوصی) در تأمین نیازهای مالی شرکتهای تعاونی مؤثر نمی باشد.
- وجود سرمایه کافی و نقدینگی در توسعه فعالیت شرکتهای تعاونی مؤثر می باشد.
- عدم امکان عرضه سهام تعاونیها در بورس، در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر است.
- نبود بانک تعاون در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می باشد.
- پایین بودن توان وام دهی صندوق تعاون در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر است.
- عدم توسعه تعاونیهای اعتبار در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می باشد.
- اصول تأسیس و اداره شرکتهای تعاونی در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر است.

جدول ۱۶. آزمون فرضیات عوامل محدود کننده تأمین مالی شرکتهای تعاونی

ردیف	ارتباط بین متغیرها	میانگین	واریانس	انحراف معیار	آماره آزمون t	آزمون فرضیه
۲۲	تا چه حد در تأمین مالی شرکت با مشکل مواجهید؟	۳/۹	۱/۲	۱/۰	۲۰/۷	قبول
۲۳	تا چه حد ارتباط شرکت را با سایر شرکتهای تعاونی در تأمین منابع مالی مؤثر می دانید؟	۱/۷	۰/۸	۰/۹	-۳۰/۹	رد
۲۴	تا چه حد اعتبار شرکت را در خرید مواد اولیه و تجهیزات از سایر شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۳/۴	۰/۹	۰/۹	۱۱/۵	قبول
۲۵	ایجاد مؤسسات مالی و اعتباری خصوصی (بانکها و مؤسسات مالی خصوصی) تا چه حد در تأمین نیازهای مالی شرکت مؤثر است؟	۲/۱	۰/۶	۰/۷	-۲۴/۴	رد
۲۶	تا چه حد وجود سرمایه کافی و نقدینگی را در توسعه فعالیت شرکت تعاونی مؤثر می دانید؟	۴/۲	۰/۴	۰/۶	۴۳/۴	قبول
۲۷	تا چه حد عدم امکان عرضه سهام تعاونیها در بورس را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۳/۶	۱/۳	۱/۱	۱۳/۶	قبول
۲۸	تا چه حد نبود بانک تعاون را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۳/۳	۱/۸	۱/۳	۵/۱	قبول
۲۹	تا چه حد پایین بودن توان وام دهی صندوق تعاون را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۴/۱	۱/۰	۱/۰	۲۶/۰	قبول
۳۰	تا چه حد عدم توسعه تعاونیهای اعتبار را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۳/۶	۱/۲	۱/۱	۱۴/۳	قبول
۳۱	تا چه حد اصول تأسیس و اداره شرکتهای تعاونی را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۳/۵	۱/۳	۱/۱	۱۱/۵	قبول

مأخذ: نتایج پژوهش

بررسی درصد فراوانی پرسشنامه‌ها (جدول ۱۷) نشان می‌دهد که ۷۳/۴ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند که در تأمین مالی شرکت تعاونی زیاد و خیلی زیاد با مشکل مواجهند. به ترتیب ۸۵/۱ و ۸۱/۵ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند ارتباط شرکت با سایر شرکتهای تعاونی و ایجاد مؤسسات مالی و اعتباری خصوصی خیلی کم و کم در تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر است و به ترتیب ۶۳/۴ و ۹۲/۳ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند اعتبار شرکت در خرید مواد اولیه و تجهیزات از سایر شرکتهای تعاونی و وجود سرمایه کافی و نقدینگی در حد زیاد و خیلی زیاد در توسعه فعالیت شرکت تعاونی مؤثر است. همچنین به ترتیب ۶۵/۹، ۵۳/۶، ۷۸/۹، ۶۷/۷ و ۶۴/۲ درصد از پاسخ‌دهندگان اعتقاد دارند عدم امکان عرضه سهام تعاونیها در بورس، نبود بانک تعاون (یادآور می‌شود که در زمان توزیع پرسشنامه هنوز بانک تعاون تأسیس نشده بود)، پایین بودن توان وام‌دهی صندوق تعاون، عدم توسعه تعاونیهای اعتبار و در نهایت، اصول حاکم بر تأسیس و اداره شرکتهای تعاونی در حد زیاد و خیلی زیاد در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر است.

جدول ۱۷. درصد فراوانی سؤالات مرتبط با عوامل محدود کننده تأمین مالی شرکتهای

تعاونی

ردیف	سؤالات	پاسخ صحیح	ح	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	جمع
۲۲	تا چه حد در تأمین مالی شرکت با مشکل مواجهید؟	۳/۷	۷/۹	۱۵	۳۳/۵	۳۹/۹	۱۰۰
۲۳	تا چه حد ارتباط شرکت را با سایر شرکتهای تعاونی در تأمین منابع مالی شرکت مؤثر می دانید؟	۴۸	۳۷/۱	۷/۹	۴/۹	۲/۲	۱۰۰
۲۴	تا چه حد اعتبار شرکت را در خرید مواد اولیه و تجهیزات از سایر شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۲/۸	۱۸/۱	۱۵/۸	۵۶/۵	۶/۹	۱۰۰
۲۵	ایجاد مؤسسات مالی و اعتباری خصوصی (بانکها و مؤسسات مالی خصوصی) تا چه حد در تأمین نیازهای مالی شرکت مؤثر است؟	۱۲/۲	۶۹/۳	۱۰/۲	۶	۲/۲	۱۰۰
۲۶	تا چه حد وجود سرمایه کافی و نقدینگی را در توسعه فعالیت شرکت تعاونی مؤثر می دانید؟	۰/۴	۲	۵/۳	۵۴/۳	۳۸	۱۰۰
۲۷	تا چه حد عدم امکان عرضه سهام تعاونیها در بورس را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۷/۵	۹/۲	۱۷/۴	۳۸/۶	۲۷/۳	۱۰۰
۲۸	تا چه حد نبود بانک تعاون را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۱۳/۷	۱۸/۶	۱۴/۱	۳۰/۲	۲۳/۴	۱۰۰
۲۹	تا چه حد پایین بودن توان وام دهی صندوق تعاون را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی - مؤثر می دانید؟	۳/۳	۴	۱۳/۸	۳۳/۶	۴۵/۳	۱۰۰
۳۰	تا چه حد عدم توسعه تعاونیهای اعتبار را در محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۶/۹	۷/۷	۱۷/۸	۴۳/۸	۲۳/۸	۱۰۰
۳۱	تا چه حد اصول تأسیس و اداره شرکتهای تعاونی - رادر محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی مؤثر می دانید؟	۹/۳	۷/۸	۱۸/۷	۴۳/۶	۲۰/۶	۱۰۰

مأخذ: نتایج پژوهش

۷. آزمون فرضیات عوامل مؤثر در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی

- سؤالات ۳۲ تا ۳۸ به بررسی عوامل مؤثر در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی پرداخته است. نتایج جدول ۱۸ نشان می‌دهد:
- ایجاد بانک تعاون در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید است.
 - ایجاد بورس سهام تعاونی در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید می‌باشد.
 - ایجاد شرکتهای بیمه تعاونی در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید می‌باشد.
 - ایجاد صندوق ضمانت اعتباری تعاون در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید می‌باشد.
 - ایجاد شرکتهای لیزینگ برای تعاونیها در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید نیست.
 - ادغام تعاونیها برای تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید نمی‌باشد.
 - تشکیل صندوق اختصاصی بیمه اجتماعی (بازنشستگی) تعاون در به گردش درآمدن وجوه بخش تعاون مفید است.

جدول ۱۸. آزمون فرضیات عوامل مؤثر در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی

ردیف	ارتباط بین متغیرها	میانگین	واریانس	معیار انحراف	آماره آزمون t	آزمون فرضیه
۳۲	تا چه حد ایجاد بانک تعاون را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۳/۴	۱/۶	۱/۲	۸/۰	قبول
۳۳	تا چه حد ایجاد بورس سهام تعاونی را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۳/۷	۱/۲	۱/۱	۱۵/۳	قبول
۳۴	تا چه حد ایجاد شرکتهای بیمه تعاونی را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۳/۳	۱/۴	۱/۱	۷/۵	قبول
۳۵	تا چه حد ایجاد صندوق ضمانت اعتباری تعاون را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۳/۳	۱/۵	۱/۲	۶/۲	قبول
۳۶	تا چه حد ایجاد شرکتهای لیزینگ برای تعاونیها را برای تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۲/۷	۱/۵	۱/۲	-۵/۰	رد
۳۷	تا چه حد ادغام تعاونیها را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۲/۶	۱/۹	۱/۴	-۶/۴	رد
۳۸	تا چه حد تشکیل صندوق اختصاصی بیمه اجتماعی (بازنشستگی) تعاون را در به گردش درآمدن وجوه بخش تعاون مفید می‌دانید؟	۳/۴	۱/۳	۱/۱	۹-۶	قبول

مأخذ: نتایج پژوهش

بررسی درصد فراوانی پرسشنامه‌ها (جدول ۱۹) نشان می‌دهد که به ترتیب ۵۴/۶، ۶۷/۹، ۵۶/۳ و ۵۱/۹ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند ایجاد بانک تعاون، ایجاد بورس سهام تعاونی، ایجاد شرکتهای بیمه تعاونی و ایجاد صندوق ضمانت اعتباری تعاون زیاد و خیلی زیاد در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید می‌باشد. همچنین به ترتیب ۵۱/۱ و ۵۳/۷ درصد از پاسخ‌دهندگان معتقدند ایجاد شرکتهای لیزینگ و ادغام تعاونیها خیلی کم و کم در تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی مفید است. در نهایت ۶۱ درصد از پاسخ‌دهندگان نیز تشکیل صندوق اختصاصی بیمه اجتماعی (بازنشستگی) تعاون را زیاد و خیلی زیاد برای به گردش در آمدن وجوه در بخش تعاون مفید می‌دانند.

جدول ۱۹. درصد فراوانی سؤالات مرتبط با تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی

ردیف	سؤالات	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	جمع
۳۲	تا چه حد ایجاد بانک تعاون را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۲۵/۳	۲۹/۳	۲۰/۷	۱۴	۱۰/۷	۱۰۰
۳۳	تا چه حد ایجاد بورس سهام تعاونی را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۲۶	۴۱/۹	۱۸/۱	۷/۹	۶	۱۰۰
۳۴	تا چه حد ایجاد شرکتهای بیمه تعاونی را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۱۵/۸	۴۰/۵	۱۹/۹	۱۴/۳	۹/۶	۱۰۰
۳۵	تا چه حد ایجاد صندوق ضمانت اعتباری تعاون را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۱۹/۸	۳۲/۱	۲۰/۲	۱۸/۳	۹/۷	۱۰۰
۳۶	تا چه حد ایجاد شرکتهای لیزینگ برای تعاونیها را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۱۱/۴	۱۷/۸	۱۹/۷	۳۴/۶	۱۶/۵	۱۰۰
۳۷	تا چه حد ادغام تعاونیها را در تقویت تأمین مالی شرکت تعاونی مفید می‌دانید؟	۱۴/۹	۱۳/۲	۱۸/۱	۲۵	۲۸/۷	۱۰۰
۳۸	تا چه حد تشکیل صندوق اختصاصی بیمه اجتماعی (بازنشستگی) تعاون را در به گردش در آمدن وجوه بخش تعاون مفید می‌دانید؟	۱۷/۶	۴۳/۴	۱۷/۳	۱۳/۴	۸/۳	۱۰۰

مأخذ: نتایج پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

به طور کلی نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تعاونیها در تأمین مالی با مشکلات زیر مواجهند:

۱. منابع پرداختی صندوق تعاون به عنوان یک مؤسسه اعتباری پشتیبان بخش تعاون در مقایسه با منابع بانکها ناچیز و تسهیلات اعطایی آن در رفع مشکلات مالی شرکتهای تعاونی مؤثر نبوده ضمن اینکه فرایند تسهیلات اعطایی آن دست و پاگیر و طولانی بوده است.
 ۲. تسهیلات اعطایی بانکها در رفع مشکلات مالی شرکتهای تعاونی مؤثر بوده ولی عدم همکاری بانکها در اعطای تسهیلات و به خصوص بالا بودن نرخ سود تسهیلات بانک و وثایق درخواستی، مانع اساسی برای دریافت تسهیلات توسط شرکتهای تعاونی بوده است.
 ۳. یکی از مشکلات تعاونیها، ناتوانی مالی اعضای آنهاست، ضمن اینکه محدودیتهای قانونی موجود در اصول تأسیس و اداره شرکتهای تعاونی سبب شده است که افراد غیر عضو و خارجیان نتوانند سهام تعاونیها را خریداری یا در آن سرمایه‌گذاری کنند.
 ۴. در قانون تعاون شیوه‌های تأمین مالی نظیر فعالیت در بازار بورس و بیمه پیش بینی نشده است، ضمن اینکه امکان فعالیت شرکتهای تعاونی در بازارهای مالی نظیر تشکیل بانک، بیمه و یا راه اندازی مؤسسات مالی و اعتباری بزرگ فراهم نیست.
- در مجموع تعاونیهای کشور در قالب مدل‌های سنتی اداره شده و به لحاظ تأمین مالی فاقد روشها، نهادها و انعطاف پذیری لازم هستند. با توجه به مطالب فوق روش و روند تأمین مالی تعاونیها در ایران بیانگر آن است که رسیدن به ۲۵ درصد از اقتصاد ملی و سایر اهداف مشخص شده در سند ملی توسعه بخش تعاون میسر نمی‌باشد. در این راستا با توجه به نتایج پژوهش حاضر، جهت تسهیل و تقویت مالی تعاونیها پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:
- اصول تأسیس و اداره شرکتهای تعاونی که موجب محدود ساختن تأمین مالی شرکتهای تعاونی است، مورد بازبینی قرار گیرد.

- محدودیتهای قانونی عدم امکان عرضه سهام تعاونیها در بورس مرتفع و بورس اختصاصی سهام تعاون ایجاد شود.
- برای تقویت تأمین مالی شرکتهای تعاونی، شرکتهای بیمه تعاونی و صندوق ضمانت اعتباری تعاون ایجاد شوند و تعاونیهای اعتبار توسعه یابند.
- جهت به گردش درآمدن وجوه تعاونیها در بخش تعاون، صندوق اختصاصی بیمه اجتماعی (بازنشستگی) تعاون تشکیل شود.

منابع

۱. وزارت تعاون و امور روستاها (۱۳۵۰)، مراحل تطور قوانین و مقررات تعاونی در ایران، سازمان مرکزی تعاون، نشریه شماره ۶۸، صص ۱-۴، تهران.
۲. قانون تعاون مصوب سال ۱۳۷۷.
۳. قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه و اجزاء سیاستهای کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب سال ۱۳۸۷.
۴. طالب، مهدی (۱۳۷۶)، اصول و اندیشههای تعاونی، انتشارات دانشگاه تهران، صص ۱۰-۱۶.
۵. اساسنامه صندوق تعاون کشور.
۶. بیات، اصغر و بابک لعل فام (۱۳۸۳)، هویت تعاونی، ترجمه کتاب اتحادیه بین المللی تعاونی، انتشارات پایگان.
7. Chaddad, Fabio and Michael Cook (2004), Understanding new cooperative models: an ownership rights topology of co-operative models, *R. Agr.Econ.*, 26:348-360.

8. Zimmerer, W. Thomas and Norman Scarborough (1996), Entrepreneurship and the New Venture Formation, Prentice Hall International Edition.
9. Williamson, Lionel (1987), The Farmer's Cooperative Yardstick: Cooperative Refunds: Patronage and Revolving.
10. Harris, Andreo and Howard Joynt (2000), Financing Agricultural cooperatives, an overview, Funded by British Columbia.

